

Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu

Yrd. Doç. Dr. Kemal Gözler
Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F.
Öğretim Üyesi

•••

Özet

Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu.- Bu makalede monarşi ve cumhuriyet kavramlarının hukuk açısından tanımı sorunu tartışılmıştır. Jellinek, Carré de Malberg, Duguit, Başgil, Arsel, Kubalı gibi yazarların yaptıkları cumhuriyet ve monarşi tanımları incelenmiştir. Makalede monarşi ve cumhuriyet kavramlarının dar anlamda yorumlanması savunulmaktadır. Bu yoruma göre ise, monarşi irsi bir devlet başkanının bulunduğu devlet şekli; cumhuriyet ise devlet başkanın irsi olmadığı devlet şeklidir. Böylece cumhuriyet, monarşinin tersi olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık, Anayasa Mahkemesi ve Türk anayasa hukuku doktrininin çoğunluğu cumhuriyet kavramının geniş yorumundan yanadırlar. Türk anayasa doktrini ve jürisprudansına göre, cumhuriyetin bir "Türk" anlaşılış tarzı vardır ve bu anlaşılış demokratik düzenin temel ilkelerini de içerir. Bu anlaşılış tarzında, cumhuriyet sadece monarşinin karşıtı değil, aynı zamanda demokrasinin eş anlamlısıdır. Bu makalede, cumhuriyetin bu anlaşılış tarzı eleştirilmektedir.

The Question of Defining the Concepts of Monarchy and Republic from the Legal Point of View

Abstract

The Question of Defining the Concepts of Monarchy and Republic from the Legal Point of View.- This article discusses the question of defining the concepts of monarchy and republic from the legal point of view. The definitions of monarchy and republic made by, inter alia, Jellinek, Carré de Malberg, Duguit, Başgil, Arsel, Kubalı were examined in the article. The article maintains that the concepts of monarchy and republic are to be subject to a narrow interpretation. According to this interpretation, monarchy is a form of State where the chief of the State is a hereditary monarch, while republic is a form of State where the chief of the State is not a hereditary monarch. Thus, republic is defined as the opposite of monarchy. On the other hand, the Turkish Constitutional Court and the majority of the academic views favour the broad interpretation of the concept of republic. The Turkish constitutional jurisprudence and doctrine argue that there is a "Turkish understanding" of republic and this understanding also covers the fundamental principles of democratic order. In this sense, republic is not only the opposite of monarchy, but also equal to the democracy. The present article criticises this understanding of republic.

Hukuk Açısından Monarşi ve Cumhuriyet Kavramlarının Tanımı Sorunu

Ülkemizde Cumhuriyetin ilânının 75'inci yıldönümü dolayısıyla "cumhuriyet" ve "demokrasi" üzerine tartışmalar yoğunlaştı (örneğin Erdoğan, 1998: 343-362). Bununla birlikte bu tartışmalarda, "monarşi" ve "cumhuriyet" kavramlarının *hukukî* tanımı üzerinde pek durulmamaktadır. İşte biz burada, hukuk açısından bu iki kavramın nasıl tanımlanması gerektiğini tartışacağız.

İlk önce bu kelimelerin etimolojisini inceleyelim. "Monarşi"¹ sözcüğü dilimize Fransızca *monarchie* kelimesinden girmiştir. *Monarchie* kelimesi ise Yunanca "tek şef" anlamına gelen *monos archos* kelimelerinden türemiştir (Cadoux, 1988: 176). O halde monarşi, etimolojik olarak, "tek kişinin yönetimi" anlamına gelmektedir.

"Cumhuriyet" kelimesi ise bize Arapça "cumhur" kelimesinden geçmiştir. "Cumhur" toplu halde bulunan halk demektir. "Cumhuri" ise, cumhura, yani "millete, halka mahsus" (Devellioğlu, 1984: 177). "Cumhuriyet" işte bu "cumhuri"den türetilmiş bir isimdir. Dolayısıyla etimolojik olarak cumhuriyet, "halka mahsus şey", "halka ait olan şey" demektir (BAŞGİL, 1960: 344). O halde, yine etimolojik olarak, devlet şekli anlamında "cumhuriyet"i, "halka ait olan devlet" diye tanımlayabiliriz.

Cumhuriyet kelimesinin Fransızca karşılığı olan "république" kelimesi de aynı şeyi ifade eder. Bu kelime "şey", "mal" anlamına gelen Latince *res* ve "kamu", "halk" anlamına gelen *publica* kelimelerinden türemiştir. Latince *res publica* "kamu malı, halkın malı" demektir (Pontier, 1992: 239; Quermonne, 1992: 923). Devlet şekli anlamında *respublica*, *république*'i ise o halde, "halkın malı olan devlet" olarak tanımlayabiliriz. Görüldüğü gibi Türkçe "cumhuriyet" ve Fransızca "république" kelimeleri birbirinin tam anlamıyla dengidirler ve dolayısıyla birbirinin yerlerine kullanılabilirler.

1 Türkçe'de "monarşi" kelimesi yerine "hükümdarlık", "krallık", "sultanlık", padişahlık" gibi çeşitli kelimeler de kullanılmaktadır.

Peki ama etimolojik olarak "tek kişinin yönetimi olarak" tarif edilen "monarşi"yi ve "halkın malı olan devlet şekli" diye tanımlanabilecek olan "cumhuriyet"i hukuki² olarak nasıl tanımlayabiliriz?

İlk önce bu konuda eski zamanlardan beri yapılan ayrımları görelim.

Aristoteles, *Politika* (III, 6-8)'da yönetici sayısına göre yönetim biçimlerini üçe ayırmıştır. Monarşi tek kişinin yönetimi, *aristokrasi* azınlığın yönetimi, *politea* ise çoğunluğun yönetimidir. Bu şekilde Aristoteles monarşiyi, tek kişinin yönetiminde olan devlet olarak tanımlıyordu (Aristoteles, 1975: 80-86).

Montesquieu ise yönetim biçimlerini, cumhuriyet, monarşi ve despotizm olarak üçe ayırmaktadır. Bu konuda *Kanunların Ruhu* (II, 1)'nda şunları yazmaktadır:

Cumhuriyet yönetimi, ulusun tümünün birden ya da bir parçasının yönetimi elinde bulundurmasıdır. Krallık yönetimi ise bir kişinin sabit ve yerleşmiş yasalarla yönetimidir. İstibdat yönetimi ise, bir kişinin hiçbir yasa ve kurala bağlı olmadan kendi istek ve heveslerine göre yönetimidir (Montesquieu, 1965: 292).

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* (II, 1)'nde hükümet şekillerini demokrasi, aristokrasi ve monarşi olmak üzere ayrıma tâbi tutmuştur. Ayrımın ölçütü yöneticilerin sayılarıdır. *Demokraside* yöneten durumda olan yurttaşların sayıları yönetilen durumunda olan yurttaşlardan fazladır. Diğer bir ifadeyle demokraside yasayı yapan da uygulayan da egemen toplumun çoğunluğudur. *Aristokraside* ise yönetici yurttaş sayısı yönetilenlere oranla daha azdır. Burada yönetim görevi bir azınlığa bırakılmıştır. *Monarşide* ise egemen güç kanunları yapar ve tek kişi yasalara göre hükümet eder (Rousseau, 1982: 77-90).

Bu ayrımlarda görülen *aristokrasi* tarihe intikal etmiştir. *Demokrasi* ise bugünkü anlaşılış şekliyle bir devlet şekli değil, bu devletin bir takım standartlara uygun yönetilmesidir. Aristokrasi ve demokrasi bir yana bırakılırsa, devlet şekli olarak ortada monarşi ve cumhuriyet kalmaktadır.

Devlet şekillerini ilk olarak monarşi ve cumhuriyet olmak üzere ikili bir ayrıma tâbi tutan yazar Jellinek'tir. Ünlü Alman kamu hukukçusuna göre, "devletin en yüksek organı (*organe suprême de l'Etat*)" birden fazla kişiden oluşuyorsa cumhuriyet, bu organ tek kişiden oluşuyorsa monarşi vardır (Jellinek, 1913: 394-406).

2 Biz burada "hukuki" kelimesinin altını çiziyoruz. Zira bu kelimenin felsefi, siyasi ve hatta duygusal anlamları vardır (Pontier, 1992: 239-246); Quermonne, 1992: 921). Bizim için, monarşi ve cumhuriyetin diğer anlamları değil, "hukuki" anlamı önemlidir. Keza konumuzaa yaklaşım biçimimiz de sadece *hukuki* yaklaşım biçimidir. Bununla birlikte, cumhuriyet ve monarşi konusuna sadece hukuk açısından değil, siyaset bilimi, siyaset teorisi ve siyasi tarih açısından yaklaşılabilceğini ve yaklaşılması gerektiğini belirtelim. Siyaset teorisi açısından bir yaklaşım örneği için bkz. Erdoğan (1998: 342-362).

Raymond Carré de Malberg de monarşi ve cumhuriyeti Jellinek'e benzer bir şekilde tanımlamaktadır. Yazara göre, monarşi bir hükümdarın devlet gücünü bütünüyle elinde bulundurması olgusuyla tanımlanır. Monarşide hükümdar egemen, yani devletin en yüksek organıdır. Bütün iktidarlar onda toplanır: Bizzat yahut vekillerin aracılığıyla ülkeyi yönetir; parlamentosunda kanunlar yapar; atadığı hakimler aracılığıyla adalet dağıtır. Keza, hükümdar anayasayı yapan kişi olması nedeniyle en yüksek organdır. Her halükarda anayasa onun onayı ve müeyyidesi olmaksızın değiştirilemez, gözden geçirilemez (Carré de Malberg, 1922: 180-182).

Özetle, Carré de Malberg'e göre, monarşi egemenliğin tek kişiye ait olduğu bir rejimdir. Diğer bir ifadeyle, hükümdar "devlet gücünde muhtevî bütün iktidarların ortak ve en yüksek sahibidir" (Carré de Malberg, 1922: 191).

Léon Duguit, Jellinek'in ve Carré de Malberg'in kullandıkları ölçütü eleştirmektedir. Duguit'ye göre bu ölçüt belirsizdir; zira, "devletin en yüksek organı (*organe suprême de l'Etat*)"nın hangi organ olduğunun tespiti çok zor, hatta imkansızdır (Duguit, 1928: 771). Örneğin, İngiltere'de "devletin en yüksek organı" kraldır, bu nedenle İngiltere bir monarşidir. Oysa, Duguit'ye göre, İngiltere'de "devletin en yüksek organı"nın Avam Kamarası olduğu ve dolayısıyla İngiltere'nin bir cumhuriyet olduğu iddia edilebilir (Duguit, 1928: 770).

Biz cumhuriyet ile monarşiyi birbirinden ayırmak için Léon Duguit tarafından önerilen ölçütü kabul ediyoruz. Bu ölçüt, *devlet başkanının göreve geliş usûlüdür*. Eğer devlet başkanı, bu göreve veraset usûlüyle geliyorsa *monarşi*, yok eğer başka bir usûlle geliyorsa *cumhuriyet* vardır. Bu konuda Duguit aynen şunları yazmaktadır:

Devlet başkanı irsî (*héréditaire*) olduğu zaman hükümet monarşiktir; irsî olmadığı zaman ise cumhurîdir. Gerçekten de monarşi ile cumhuriyet arasında bundan başka mümkün bir fark göremiyorum: Monarşi, içinde irsî bir devlet başkanının bulunduğu; cumhuriyet ise, içinde devlet başkanının bulunmadığı veya devlet başkanının irsî olmadığı bir hükümet şeklidir (Duguit, 1928: 770).

Görüldüğü gibi Duguit'nin anlayışında monarşi ve cumhuriyet birbirinin karşıt kavramı olarak tanımlanmıştır. Bir devlette, devlet başkanlığı görevi veraset yoluyla intikal ediyorsa o devlet bir monarşidir. Monarşi olmayan her devlet ise cumhuriyettir. Devlet başkanının seçimle yahut zor kullanılarak işbaşına gelmesinin bir önemi yoktur. Léon Duguit bu konuda çok açık. Ona göre, hükümet ister tek bir kişiye verilsin, ister bir topluluğa verilsin, veraset yoksa, söz konusu devlet bir cumhuriyettir (Duguit, 1928: 781).

Duguit bir monarşinin mutlak veya despotik olabileceğini kabul ettiği gibi (Duguit, 1928: 772), bir cumhuriyetin de mutlak veya despotik olabileceğini kabul etmektedir (Duguit, 1928: 781).

Kanımızca, Duguit'nin monarşi ve cumhuriyet tanımları doğrudur. Monarşinin ve cumhuriyetin tanımlanmasında mutlakiyet, despotizm, demokratiklik gibi unsurlar, bir tanım unsuru olarak kullanılamaz. Bunlar, monarşinin de cumhuriyetin de özelliği olabilirler. Yani, bir monarşi anti-demokratik olabileceği gibi, demokratik de olabilir. Bu önermenin doğruluğunu ampirik olarak kanıtlamak pek kolaydır³. Örneğin Suudi Arabistan, Ürdün gibi birçok devletin anti-demokratik birer monarşi olduğunu kolayca söyleyebiliriz. Ancak bir monarşi demokratik de olabilir. Arend Lijphart'ın demokratik olarak kabul ettiği 21 ülkeden 10'u cumhuriyet, 11'i ise monarşidir. Avustralya, Belçika, Birleşik Krallık, Danimarka, Hollanda, Japonya, Kanada, Lüksemburg, Norveç, İsveç, Yeni Zelanda (Lijphart: ?, 79) gibi demokratikliklerinden hiçbir şekilde şüphelenilmeyen ve üstelik uzun zamandan beri demokratik rejimleri kesintiye uğramamış olan bu devletler bir cumhuriyet değil, monarşidir. Keza bir cumhuriyet de anti-demokratik olabileceği gibi, demokratik de olabilir. Örneğin, komşumuz İran ve Irak birer anti-demokratik cumhuriyettir. Fakat bir cumhuriyet demokratik de olabilir. Örneğin Arend Lijphart'ın demokratik olarak kabul ettiği 21 ülkeden 10'u cumhuriyettir: Almanya, Amerika Birleşik Devletleri, Avusturya, Fransa, Finlandiya, İrlanda, İsviçre, İsrail, İtalya, İzlanda (Lijphart: ?, 57).

Görüldüğü gibi cumhuriyet ile demokrasi arasında bir bağıntı yoktur. Bir cumhuriyet demokratik olabileceği gibi, anti-demokratik de olabilir. Keza monarşi ile demokrasi arasında da bir bağıntı yoktur. Bir monarşi demokratik olabileceği gibi, anti-demokratik de olabilir. O halde Léon Duguit'nin monarşi ve cumhuriyet tanımları ampirik olarak doğrulanmaktadır.

Duguit'nin anladığı anlamda, yani devlet başkanlarının bu göreve geliş şekillerine göre monarşi ve cumhuriyet tanımları, Türk anayasa hukukunun klasik doktrininde hakim tanımlar idi. Klasik anayasa hukuku kitaplarımızda, kaynak gösterilmese de, Duguit'ci monarşi ve cumhuriyet tanımları vardır:

Örneğin Ali Fuat Başgil, "cumhuriyet, hükümdarlık rejiminde olmayan devletlere verilen isimdir" diye yazıyordu (Başgil, 1960: 216). Yazara göre,

bir memlekette devlet reisliği ya 'irsi' veya 'intihabî' olur. İrsî olursa, rejim hükümdarlıktır. İntihabî yani seçimle olursa cumhuriyettir. Hükümdarlıkta devlet başında verasete dayanan bir hükümdar,

3 Aslında burada bir önsorun olarak, hangi rejimin demokratik hangisinin anti-demokratik olduğu tartışılmalıdır. Böyle bir tartışma bu makalenin konusunu aştığından biz burada Arendt Lijphart'ın demokratik olarak kabul ettiği 21 rejimi demokratik kabul ettik. Yazar ideal anlamda demokrasileri değil, bu ideale az çok yaklaşan gerçek demokrasileri demokratik bir rejim olarak kabul etmektedir. Yazar, demokratiklik için ikinci bir ölçü daha arıyor: Demokrasi kesintiye uğramadan uzun bir zaman boyunca (ikinci Dünya Savaşı'ndan bu yana) uygulanabilmiş olmalıdır (Bkz. Lijphart, ? : 1-2, 23-24)

cumhuriyette ise seçimle iktidara gelen bir cumhur reisi veya heyet vardır (Başgil, 1960: 218).

Keza İlhan Arsel de "cumhuri devleti", modern hukukçuların, "devletin siyasî teşkilâtını meydana getiren organların irsiyet esasına istinat etmeyen usullerle kurulan bir rejim olarak tarif" ettiklerine işaret etmekteydi (Arsel: 1964, 41). İlhan Arsel, cumhuriyet ile demokrasinin özdeşleştirilmesinden şüphe duymakta ve "Demokrasiyi sadece Cumhuriyet devlet şekli olarak kabul etmek ne dereceye kadar doğrudur" sorusunu sormakta ve eklemekteydi (Arsel, 1964: 43):

Şunu pekâlâ söylemek mümkündür ki Demokrasi, Cumhuriyet devlet şeklinin nasıl bir nev'i olabiliyorsa Monarşinin de bir başka nev'i olabilir. Batı Monarşilerini bugün Demokrasi çerçevesi içerisinde mütalâa etmek imkanı var mıdır? Bugün yer yüzünde mevcut her çeşit devlet Demokrasi kisvesi altında ortaya çıkabilmektedirler. İngiliz Monarşisinin, Belçika Monarşisinin, Hollanda, Danimarka, İsveç ve Norveç Monarşilerinin demokratik bir Monarşi olduklarından kim tereddüd edebilir?

Kanaatımızca, diyordu yazar, Demokrasi bir devlet şeklinden ziyade bir rejimin adı olmak lazım gelir...; binaenaleyh demokrasi kelimesi Cumhuriyet için devlet için kullanılabilir gibi Monarşik bir devlet için de kullanılabilir ve demokratik olmayan monarşiler olabileceği gibi demokratik olmayan Cumhuriyetler de pekâlâ olabilir (Arsel, 1964: 43).

Hüseyin Nail Kubalı ise, monarşi ve cumhuriyetin tanımında Başgil ve Arsel'den ayrılmaktaydı. Kubalı monarşi ve cumhuriyeti egemenliğin kaynağına göre tanımlamaktaydı. Yazara göre monarşi, egemenliğin kaynağının ve sahibinin tek kişi olduğu devlet şekliydi (Kubalı, 1971: 61). Buna karşılık cumhuriyette ise "egemenliğin sahibi birden fazla şahıslar, egemenliğin kaynağı birden fazla iradedir" (Kubalı, 1971: 64).

Hüseyin Nail Kubalı, monarşiyi "ilkel", cumhuriyeti ise "ileri" bir devlet şekli olarak görmekteydi. Kubalı açıkça, "monarşik Devlet tarihi kökü itibariyle iptidaî bir devlet şekli olduğu halde, *Cumhuriyet* daha ileri toplumlarda görülen bir devlet şeklidir" (Kubalı, 1971: 64) diye yazabilmekteydi. Yazarın iddiası ampirik verilerle bütünüyle çelişmektedir. İngiliz, Japon, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç, Norveç Krallıklarının "iptidaî" bir devlet olduklarını, buna karşın Kongo, Kamerun, Senegal, Kenya Cumhuriyetlerinin ise "daha ileri toplumlar" olduğunu ispatlamak mümkün değildir.

Ayrıca Kubalı, "monarşik Devlet şekli ile demokratik Devlet şekli arasında hukukî bir çelişme bulunduğunu" iddia ediyordu (Kubalı, 1971: 64). Yazara göre,

demokrasi egemenliğin millet tarafından seçilen kimseler elinde bulunmasını icap ettirirken, Devlet başkanı olan hükümdarın saltanat hakkını veraset yoluyla elde etmesi kabul edilemeyeceği için Demokratik devlet şekline en uygun olan sistem, Devletin yasama organı gibi, yürütme organının ve Devletin başı olan şahsın da seçilmiş olmasıdır (Kubalı, 1971: 65).

Kubalı düşüncelerini desteklemek için, İkinci Dünya Savaşından sonra demokrasiyi kabul etmiş devletlerin birçoğunda yapılan anayasaların cumhuriyet şeklini kabul etmiş olmalarının cumhuriyetin "demokrasi ile ne derece sıkı bir alâkası bulunduğunu" gösterdiğini iddia etmekteydi (Kubalı, 1971: 65). Gerçekten de İkinci Dünya savaşından sonra birçok Avrupa Devleti yeni anayasalar yapmış ve monarşiden cumhuriyete geçmişlerdir. Ancak, İtalya ayrık tutulursa, bu şekilde monarşiden cumhuriyete geçen devletlerde (Bulgaristan, Romanya, vs.) demokrasi değil, diktatörlük kurulmuştur. Bu ülkelerde monarşiden cumhuriyete geçiş, demokrasinin güçlendirilmesine değil, bilindiği gibi sosyalist diktatörlükleri kurulmasına hizmet etmiştir.

Kubalı son olarak, Atatürk devrimi ile kurulan cumhuriyet ile anayasal sistemimizin demokratik bir karakter kazandığını iddia etmekteydi (Kubalı, 1971: 66). Şüphesiz, Türkiye'de demokrasiye ne zaman geçildiği, Osmanlı meşrutî monarşisinin tamamen anti-demokratik mi sayılması gerektiği tartışmalı bir konudur. Ancak, Türkiye Cumhuriyetinin 1950'ye kadar uzanan ilk döneminin ampirik demokrasi teorisinin öngördüğü demokratiklik koşullarını taşımadığını genel olarak söyleyebiliriz. En azından Türkiye'de demokrasiye saltanatın ilgisiyle otomatik olarak geçilmediğini söylemek bir abartı olmayacaktır.

Günümüz Türk anayasa hukuku literatüründe cumhuriyet ve monarşi konusunda tam bir muğlaklık vardır. Yazarların bir çoğu, monarşiyi ve cumhuriyeti birbirinden egemenliğin kaynağına kriterine göre ayırmakta ve cumhuriyeti, "seçim", "eşitlik" ve giderek "demokrasi" kavramlarına başvurarak tanımlamaktadırlar (Örneğin bkz. Özbudun, 1995: 45-47; Gören, 1997: 70-71). Bu muğlaklıktan, görebildiğimiz kadarıyla, iki yazarı istisna tutmak gerekir. Birincisi Mümtaz Soysal'dır. Yazar, bir devlette bir hükümdarın bulunuşunun o devletin demokrasiyle yönetilmediği anlamına gelmeyeceğini belirtmektedir (Soysal, 1997: 57). İkinci yazar ise Yavuz Sabuncu'dur. Sabuncu da cumhuriyet ile demokrasi kavramlarının birbirine karıştırılmaması gerektiğini düşünmektedir (Sabuncu, 1995: 44). Yazara göre,

bir devletin adının cumhuriyet olması ve başında veraset yoluyla iktidara gelmiş bir devlet başkanının bulunmaması, o devletin demokratik bir yönetim sistemine sahip olduğunu göstermez. Dolayısıyla, başında bir hükümdarın bulunduğu bir yönetim demokrasi olabileceği gibi, bir cumhuriyet yönetiminin demokratik olmaktan uzak olduğu durumlar da söz konusu olabilir. Nitekim devlet yaşamının demokratikleştirildiği, ama yine de hükümdarlığın sürdüğü meşrutî krallıkların yanı sıra, başlarındaki kişi cumhurbaşkanı adını taşıdığı için cumhuriyet sayılan diktatörlükler de pek çoktur (Sabuncu, 1995: 44).

Görebildiğimiz kadarıyla, diğer anayasa hukukçularımız cumhuriyet ile demokrasi arasında bir paralellik kurmaktadır. Keza aynı paralellik, öğrenciler ve kamuoyu tarafından da kurulmaktadır.

Üniversite öğrencilerine "cumhuriyet nedir" diye sorulduğunda, genellikle şu cevaplar alınmaktadır: "Cumhuriyet, halkın, halk tarafından yönetildiği rejimdir"; "cumhuriyet halkın yönetime katıldığı rejimdir"; "cumhuriyet en iyi yönetim şeklidir" vs. Öğrencilere "monarşi nedir" diye sorulduğunda ise, genellikle, "monarşinin bir kişinin yönetimi olduğu", "monarşide iktidarın halka değil, krala ait olduğu", hatta "monarşinin anti-demokratik ve kötü bir rejim olduğu" yolunda yanıtlar alınmaktadır.

Aslında cumhuriyetin demokrasiyle özdeşleştirilerek tanımlanması sadece bize özgü bir hata değildir. Fransız anayasa hukukçularının bir kısmı da cumhuriyeti demokrasinin eş anlamlısı olarak tanımlamaktadır. Bu yüzyılın başında, bu anlayışı en açık şekilde savunan yazar Maurice Hauriou'dur. Ünlü hukukçuya göre, "cumhuriyet tamamen seçime bağlı bir hükümet şeklidir". Dahası yazara göre, cumhuriyet, seçilmiş yöneticilerin ömür boyu değil, sadece belirli bir zaman için görevde kalmasını gerektirir. Bu şart sayesinde cumhuriyet, millî egemenliğin en iyi şekilde gerçekleştiği hükümet şekli haline gelir. Böylece cumhuriyet, millî egemenlik ile ve dolayısıyla demokrasiyle özdeşleşir (Hauriou, 1929: 343).

Fransa'da günümüzde hâlâ cumhuriyeti, demokratik düzenin temel prensiplerini içine alan geniş bir kavram olarak kabul eden yazarlar vardır. Örneğin Didier Maus'a göre, "cumhuriyet genel oy, temsilî rejim, kuvvetler ayrılığı gibi prensipleri kapsar" (Maus, 1992: 412). Keza Maurice Agulhon, cumhuriyetten "kralısız ve diktatörsüz bir sistemî", bir "hukuk devleti"ni, bir "liberal demokrasi"yi anlamaktadır (Agulhon, 1990'dan nakleden Quermonne, 1992: 293). Louis Favoreu de cumhuriyeti demokrasiyle özdeş olarak yorumlamaktadır. Yazara göre, demokrasiyle özdeş anlamda cumhuriyet, "cumhuriyetçi mirası" oluşturur ve bu anlamda cumhuriyet, 1958 Fransız Anayasasının 2'nci maddesinde sayılan değerleri (demokratiklik, laiklik, vs.) içermektedir (Favoreu, 1992: 738; keza Favoreu ve Philip, 1993: 825). Cumhuriyeti demokrasiyle tanımlamada en aşırıya giden yazar, hiç şüphesiz Maurice Duverger'dir. Yazara göre, "'cumhuriyet' terimi seçimlerle ifade edilen halk egemenliği üzerine kurulu bütün rejimleri ifade eder" (Duverger, 1996: 107). Hatta yazara göre, Büyük Britanya gibi, sembolik fonksiyonlu irsî bir krala sahip rejimler dahi bir "cumhuriyet"tir. Yazar bu tür rejimlere bir de isim koymaktadır: "Cumhuriyetçi monarşiler (monarchies républicaines)" (Duverger, 1996: 107). Belki de cumhuriyetin bu yanlış anlaşılış tarzı bize Fransız kültüründen geçmiştir.

Acaba Türk Anayasa Mahkemesi "cumhuriyet" kavramını nasıl tanımlıyor?

1961 Anayasasının 1'inci maddesi "Türkiye Devletinin bir Cumhuriyet" olduğunu, 9'uncu maddesi ise 1'inci maddenin değiştirilemez olduğunu hükme bağlıyordu. Anayasa Mahkemesi 1961 Anayasası döneminde verdiği kararlarla⁴ kendini anayasa değişikliklerini denetlemeye yetkili görmüş, cumhuriyet kavramını geniş anlamda yorumlamış, neticede "cumhuriyet" ile bağdaşmaz olarak gördüğü bazı anayasa değişikliklerini iptal etmiştir.

Bu kararlardan ilki 16 Haziran 1970 tarih ve E.1970/1, K.1970/31 sayılı karardır (AMKD, 1971: 313-340). Anayasa Mahkemesinin aşağıya alıntılanan paragraftaki gerekçesini diğer kararlarında da tekrarlamıştır. Yüksek Mahkemeye göre,

buradaki değişmezlik ilkesinin sadece 'cumhuriyet' sözcüğünü hedef almadığını söylemek bile fazladır. Yani, Anayasada sadece 'cumhuriyet' sözcüğünün değişmezliğini kabul ederek, onun dışındaki bütün ilke ve kuralların değişebileceğini düşünmenin Anayasanın bu ilkesi ile bağdaştırılması mümkün değildir. Zira, 9. maddedeki değişmezlik ilkesinin amacının, Anayasanın 1., 2., maddelerinde ve 2. maddenin gönderme yaptığı başlangıç bölümünde yer alan temel ilkelerle niteliği belirtilmiş, 'cumhuriyet' sözcüğü ile ifade edilen devlet sistemi dir (AMKD⁵, 1971: 323).

Görüldüğü gibi Anayasa Mahkemesi, "cumhuriyet"i, bir takım temel ilkeleri içeren bir "devlet sistemi" olarak yorumlamaktadır. Anayasa Mahkemesi 27 Ocak 1977 tarih ve E.1976/43, K.1977/4 sayılı Kararında da,

dünya yüzeyine yayılmış ülkelere göz atılacak olursa, adları 'Cumhuriyet' olduğu halde, uyguladıkları rejim bakımından Anayasamız'daki sisteme taban tabana zıt düşen pek çok devletlerin bulunduğu görülmekte (AMKD, 1978: 113)

olduğunu belirterek, "Türkiye'deki Cumhuriyeti", genel anlamda "cumhuriyet" kavramından farklı bir şekilde tanımlanması gerektiğini düşünmekte ve Türkiye'ye özgü bir cumhuriyet tanımı yapmaktadır. Yüksek Mahkemeye göre, cumhuriyet "yurdumuzda siyasal iktidarın bütün öğeleriyle birlikte Ulusa geçişi" demektir (15 Nisan 1975 tarih ve E.1973/19, K.1975/87 sayılı Karar, AMKD, 1976: 428).

Bu kararlarda Anayasa Mahkemesi, cumhuriyeti geniş anlamda yorumlamaktadır. Yüksek mahkemeye göre cumhuriyet, monarşinin karşıt

4 16 Haziran 1970 Tarih ve E.1970/1, K.1970/31 Sayılı Kararı, Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi (AMKD), Sayı 8, 1971, s.313-340. 13 Nisan 1971 Tarih ve E.1970/41, K.1971/37 Sayılı Karar, AMKD, Sayı 9, 1972, s.416-449.

15 Nisan 1975 Tarih ve E.1973/19, K.1975/87 Sayılı Karar, AMKD, Sayı 13, 1976, s.403-478.

23 Mart 1976 Tarih ve E.1975/167, K.1976/19 Sayılı Karar, AMKD, Sayı 14, 1977, s118-161.

12 Ekim 1976 Tarih ve E.1976/38, K.1976/46 Sayılı Karar, AMKD, Sayı 14, 1977, s.252-285.

12 Ekim 1976 Tarih ve E.1976/26, K.1976/47 Sayılı Karar, AMKD, Sayı 14, 1977, s.287-301.

27 Ocak 1977 Tarih ve E.1976/43, K.1977/4 Sayılı Karar, AMKD, Sayı 15, 1978, s.106-131.

27 Eylül 1977 Tarih ve E.1977/82, K.1977/117 Sayılı Karar, AMKD, Sayı 15, 1978, s.444-463.

5 İtalikler bana ait.

kavramı olarak, yani negatif bir şekilde tanımlanamaz. Türkiye'de cumhuriyet, Anayasanın başlangıcında ve özellikle 2'nci maddesinde belirtilen "laik devlet", "sosyal devlet", "hukuk devleti" ve "demokratik devlet" gibi temel ilkeleri içerir ve bu temel ilkelerle tanımlanır. Bu temel ilkelere aykırı olan bir kanun veya anayasa değişikliği, değiştirilemeyecek olan devletin cumhuriyet şekline de aykırı olur.

Bilindiği üzere, Anayasa Mahkemesinin cumhuriyet kavramını geniş anlamda yorumlaması Türk anayasa hukuku doktrininde tartışmalara yol açmıştır. Örneğin Serozan (1972: 135), Aksoy (1975: 1262) ve Yayla (1979: 1012-1013) gibi yazarlar Anayasa Mahkemesinin yorumunu doğru bulurken, Özbudun (1995: 136-137), Eroğul (1974: 168), Soysal (1977: 219), Turhan (1976: 98), Onar (1993: 9-10), Türkçapar (1978: 28-29), Aldıkaçtı (1982: 362) ve Kuzu (1990: 182-183) gibi birçok yazar da Anayasa Mahkemesinin bu yorumunu şiddetle eleştirmişlerdir. Onlara göre, cumhuriyetin değiştirilemezliği ilkesi, sadece iktidarın irsi intikalini yasaklamaktadır.

Görüldüğü gibi cumhuriyet ve monarşinin tanımları konusundaki tartışmalar basit bir doktrinal spekülasyon değildir. Bu tanımların her zaman yargısal sonuçları olabilir. Yukarıda da görüldüğü gibi, Anayasa Mahkemesi belirli bir cumhuriyet tanımına dayanarak Türkiye'de tali kurucu iktidarın yaptığı anayasa değişikliklerini iptal edebilmiştir. Eğer bizim yukarıda savunulan cumhuriyetin dar anlamda tanımı, yani cumhuriyetin monarşinin karşıtı şeklindeki tanımı esas alınsaydı, anayasa değişikliklerinin iptal edilmesi mümkün olamazdı.

Kaynaklar

- AGULHON, Maurice (1990), *La République: 1880 à nos jours* (Paris: Hachette).
- AKSOY, Muammer (1975), *Devrimci Öğretmenin Kıyımı ve Mücadelesi* (Ankara: Orsel Matbaası, Cilt II).
- ALDIKAÇTI, Orhan (1982), *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları).
- AMKD (1971), *Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi*, 8: 313-340.
- AMKD (1976), *Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi*, 13: 403-478.
- AMKD (1978), *Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi*, 15: 106-131.
- ARISTOTELES (1975), *Politika* (İstanbul: Remzi Kitabevi) (Çev.: Mete Tunçay).
- ARSEL, İlhan (1964), *Anayasa Hukuku: Demokrasi* (Ankara: Doğu Matbaacılık).
- BAŞGİL, Ali Fuat (1960), *Esas Teşkilat Hukuku* (İstanbul: Baha Matbaası).
- CADOUX, Charles (1988), *Droit Constitutionnel et institutions politiques* (Paris: Cujas, 3. Baskı, Cilt I).

- CARRÉ DE MALBERG, Raymond (1922), *Contribution à la théorie générale de l'Etat* (Paris: Sirey, Cilt II).
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1984), *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara, Aydın Kitabevi, 6. Baskı).
- DUGUIT, Léon (1928), *Traité de droit constitutionnel* (Paris: Ancienne librairie fontemoing, 3. Baskı, Cilt II).
- DUVERGER, Maurice (1996), "Les monarchies républicaines," *Pouvoirs: Revue d'études constitutionnelles et politiques*, 78: 107-120.
- ERDOĞAN, Mustafa (1998), *Liberal Toplum, Liberal Siyaset* (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2. Baskı).
- EROĞUL, Cem (1974), *Anayasayı Değiştirme Sorunu: Bir Mukayeseli Hukuk İncelemesi* (Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları).
- FAVOREU, Louis (1992), "Commentaire sous la décision n° 92 312 DC du 2 septembre 1992, Maastricht II," *Revue française de droit constitutionnel*, no 12: 724-740.
- FAVOREU, Louis ve PHILIP, Loïc (1993), *Les grandes décisions du Conseil constitutionnel* (Paris: Sirey, 7. Baskı).
- GÖREN, Zafer (1997), *Anayasa Hukukuna Giriş* (İzmir: Barış Yayınları, Fakülter Kitabevi).
- HAURIUO, Maurice (1929), *Précis de droit constitutionnel* (Paris: Sirey, 2. Baskı).
- JELLINEK, Georges (1913), *L'Etat moderne et son droit*, (Paris: Cilt II) (Çev.: G. Fardis).
- KUBALI, Hüseyin Nail (1971), *Anayasa Hukuku Dersleri* (İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları).
- KUZU, Burhan (1990), *1982 Anayasasının Temel Nitelikleri ve Getirdiği Yenilikler* (İstanbul: Filiz Kitabevi).
- LIJPHART, Arend (?), *Çağdaş Demokrasiler*, (Ankara: Türk Demokrasi Vakfı ve Siyasal İlimler Derneği Ortak Yayını) (Çev.: E. Özbudun ve E. Onulduran).
- MAUS, Didier (1992), "Sur 'la forme républicaine du gouvernement'", *Revue française de droit constitutionnel*, n°11: 411-417.
- MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat (1963), *Kanunların Ruhu Üzerine* (Ankara: M.E.B. Yayınları) (Çev. Fehmi Baldaş).
- ONAR, Erdal (1993), *1982 Anayasasında Anayasayı Değiştirme Sorunu* (Ankara).
- ÖZBUDUN, Ergun (1995), *Türk Anayasa Hukuku*, (Ankara: Yetkin Yayınları, 4. Baskı).
- PONTIER, Jean-Marie (1992), "La république", *Recueil Dalloz Sirey*, 31e Cahier, Chronique XLVIII: 239-246.
- QUERMONNE, Jean-Louis (1992), "République", *in* DUIHAMEL, Olivier ve MENY, Yves (Der.) (1992), *Dictionnaire constitutionnel* (Paris, P.U.F.): 923-9
- ROUSSEAU, Jean-Jacques (1982), *Toplum Sözleşmesi*, (İstanbul: Adam Yayınları) (Çev.: Vedat Günyol).
- SABUNCU, Yavuz (1995), *Anayasaya Giriş* (Ankara: İmaj Yayıncılık).
- SEROZAN, Rona (1972), "Anayasayı Değiştirme Yetkisinin Sınırları," *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 37/1-4: 135-141.
- SOYSAL, Mümtaz (1977), *100 Soruda Anayasanın Anlamı* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 4. Baskı).

- SOYSAL, Mümtaz (1997), *100 Soruda Anayasanın Anlamı* (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 11. Baskı).
- TURHAN, Mehmet (1976), "Anayasaya Aykırı Anayasa Değişiklikleri," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 33/1 4: 63-104.
- TÜRKÇAPAR, Tahsin (1978), "Anayasa Mahkemesinin Anayasada Yapılan Değişiklikleri Denetleme Yetkisi," *Yargıtay Dergisi*, 4/1-2: 33-39.
- YAYLA, Yıldızhan (1979), "Anayasa Mahkemesine Göre Cumhuriyetin Özü," *Hıfzı Timur'un Anısına Armağan* (İstanbul: İ.Ü. Hukuk Fakültesi Milletlerarası Münasebetler Enstitüsü Yayını): 973-1040.